

nudi i novu, prema kojoj je taj roman »rezultat Hašekova rada sa stereotipima«, a *Švejka* ne treba shvatiti kao »osobu ili lik, nego kao praznu retoričku figuru, koju ispunjavaju priče drugih«. O stereotipnim predodžbama i klišejima u literaturi za djecu govore dva priloga. Jedan se bavi bajkom i modelima stereotipâ koji se javljaju u njoj (B. Katušić), a drugi tematizira sliku djeteta u hrvatskome dječjem romanu 20. stoljeća (D. Zima).

Zbornik *Kulturni stereotipi* svojim raznolikim, kvalitetnim i sadržajnim prilogima predstavlja važan doprinos hrvatskome teorijskom diskursu, otvarajući nove mogućnosti i načine istraživanja i bavljenja stereotipima, ne samo u književnosti nego i u drugim znanstvenim područjima.

Sanja Lazanin

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

Rajko Đurić

Povijest Roma: prije i poslije Auschwitza

Zagreb: Prosvjeta, 2007, 269 str.

Knjiga Rajka Đurića *Povijest Roma: prije i poslije Auschwitzta* u izdanju zagrebačke Prosvjete ponešto je izmijenjeno izdanje njegove knjige (u suradnji s Jörgom Beckenom i A. Bertoltom Bengschom) *Ohne Heim – ohne Grab: Die Geschichte der Roma und Sinti* (Aufbau-Verlag, Berlin, 1996).

Već sam naslov knjige jasno i nedvosmisleno odražava autorovu namjeru i njegov stav. Namjera je bila da na jednome mjestu sažme turbnu i tegobnu povijest svoga naroda bez domovine, razasuta po cijelome svijetu. Razumijevanje te povijesti izrazio je podnaslovom »prije i poslije Auschwitzta« – autor naime holokaust shvaća njezinom središnjom temom. Užas holokausta zapravo je

najdrastičnije stradanje u nizu neprekidnih progona Roma, naroda koji živi u dijaspori. Što autor o povijesti svoga naroda misli, implicitno je izrazio i izborom mota kojime počinje svoje historiografsko djelo, mišlju Mahatme Gandhija da je najsretniji onaj narod koji nema povijest. Đurić i ne pomišlja da bi trebao objasniti izbor svoga mota jer zna da će svakom čitatelju biti jasan smisao Gandhijevih riječi nakon što pročita ovako napisanu romsku povijest, povijest pisanu iznutra, iz dubine proživljena nezadovoljstva nesretnom sudbinom vlastita naroda.

Knjiga je podijeljena na pet cjelina (uvod, opsežan pregled po zemljama, kraća poglavlja o progonima i holokaustu, politikama i vođama te zaključak). Najviše prostora posvećeno je pregledu po zemljama, koji počinje romskom pradomovinom Indijom i obraganjem teze o indijskom podrijetlu Roma, nastavlja smjerovima seljenja te završava Latinskom Amerikom. Pregled povijesti Roma u svakoj pojedinoj zemlji počinje općenitim podacima o zemlji, potom se izlaže povijest Roma u toj zemlji, a završava se sažetim pregledom prinosa Roma kulturi pojedine zemlje, znanstvenih istraživanja vezanih uz romsku populaciju i pisanja domaćih autora o Romima te pregledom romskih udruga i političkih stranaka u toj zemlji, ako postoje. Takav društvenopovijesni pregled romske povijesti upotpunjuje sliku o razsutosti Roma diljem svijeta i problemima s kojima su se suočavali tijekom povijesti, a suočavaju se i danas. Povijest se, dakako, ne može promijeniti, no njezin gorak okus još je gorči zbog činjenice da su pomaci nabolje mali ili ih nema. Autor to otvoreno i argumentirano, gotovo grubo, naznačuje u opisu današnje romske situacije u pojedinim zemljama, pri čemu je obuhvatio gotovo čitav svijet.

Tako iznutra opisana povijest i sadašnjost Roma oslobođena je relativizacija kojima se u svojim interpretacijama znaju uteći i najracionalniji i najobjektivniji povjesničari i

društveni znanstvenici, pripadnici većinskih naroda, kada pišu o manjinskoj skupini. No, s druge strane, unatoč bogatoj faktografiji koja je prikupljena godinama, knjiga nije u potpunosti oslobođena subjektivnosti u pristupu. Ravnotežu nije lako uspostaviti nikome, a osobito je to teško pojedincu kada si postavi tako zahtjevan zadatak, pisanje sveobuhvatne povijesti jednoga naroda, i time potakne »kritičku interpretaciju prošlosti mnogih naroda i država; transformaciju postojećih socioekonomskih prilika u odnosu na Rome; bolju orijentaciju u stvarnosti, punu neizvjesnosti, a često i opasnosti po Rome; potpuniju integraciju, kako razjedinjenih dijelova tog raseljenog naroda tako i njegovo uzdizanje na nivo drugih etničkih i nacionalnih zajednica; mobilizaciju svih socijalnih i političkih snaga koje streme postizanju tih ciljeva; doprinos procesu samo-identifikacije i izgradnje identiteta, u kojem će prošlost Roma biti 'primalja' njihove budućnosti, a središnje mjesto pripadati univerzalnim ljudskim vrijednostima« (str. 17).

Trebalo je mnogo truda i vremena kako bi se prikupilo povijesne podatke i preko njih pokušalo rasvijetliti romsku situaciju u različitim dijelovima svijeta, u različitim zemljama s njihovim posebnim povijestima koje na tu situaciju utječu. Autor smješta romsku povijest u društvenopovijesne kontekste svjetskih država pokazujući pritom solidno poznavanje društvenopovijesne, napose političke, gospodarske i kulturne situacije u pojedinim zemljama. Svoje opise potkrepljuje povijesnim izvorima i normativnim dokumentima. Taj je opsežni posao sažet na tristotinjak stranica teksta, što je možda utjecalo na neke nedosljednosti. Naime, ponegdje nisu svi izvori jednako dosljedno citirani, pa je neke podatke teško provjeriti i za neke interpretacije pronaći potkrepu u dotadnoj literaturi. Ono što se čini samorazumljivim autoru, ne mora biti takvo i čitatelju. Osobito se to odnosi na mjesta gdje autor zastupa vrijednosne stavove koje ne argumen-

tira, primjerice kada je riječ o jasenovačkim žrtvama. Autor korektno navodi različita provedena istraživanja, ali ničim, a ponajmanje znanstvenim argumentima, ne objašnjava zašto je skeptičan prema nalazima istraživanja Narcise Lengel-Krizman, koje smatra »problematičnim« (str. 110), a prema onima koji barataju većim brojevima nije. Činjenica da su takvi logori postojali, da ih je neka vlast utemeljila, dovoljno je inkriminirajuća i nikakvi veći ili manji brojevi ne mogu izmijeniti narav takva sustavna zločina.

Valja naglasiti da uspješnost ovoga društvenopovijesnog opisa romske povijesti potječe iz duboka autorova razumijevanja povijesti vlastitoga naroda, ali i njemu, čini se, donekle nedostaje interaktivno načelo: Romi nisu prikazani kao subjekt već kao objekt vlastite povijesti i povijesti zemlje o kojoj je riječ. Najvećim je dijelom to posljedica objektivnih okolnosti, njihova društvenoga položaja u zemljama u kojima žive, njihova statusa neprekidno proganjana i marginalizirana »drugog«. I sam autor ističe jedan od razloga tomu: kasno pojavljivanje »prve generacije obrazovanih Roma« i prve elite koja je »potaknula proces stvaranja nacionalnih i kulturnih udruženja« (str. 247). Čitanje knjige Rajka Đurića nameće pitanje stvaraju li se barem u ovome globalizirajućem i umreženom svijetu napokon uvjeti za ostvarenje romske težnje »Amaro kher« (»našeg doma«, »zavičaja«), koji procesi i akteri mogu do toga dovesti te u kojem je obliku to moguće ostvariti.

Sudbina je prvih i rijetkih djela, što ova knjiga u mnogim aspektima jest, da, bez obzira na svoju vrijednost, takvo djelo uvijek može prerastati svoje prvotne granice. Stoga valja pohvaliti cjelinu ovoga sveobuhvatnoga djela kao važna doprinosa upoznavanju romske povijesti čija vrijednost prelazi granice napisanoga. Ono je i stvaran doprinos izbjavljanju Roma od neprekidna stereotipna prikazivanja koje se proteže od romanisirane krajnosti romske nesputanosti začinje-

ne glazbenom darovitošću do druge krajnosti, demoniziranja Roma kao trajno problematične manjine. Djelo naposljetku raskida i s vječnim paternalizmom, koji je, i kada je o najplemenitijim pobudama riječ, čest pri obraćanju romskoj populaciji. O svojoj povijesti napokon piše i uči ona sama.

Knjiga je vrijedan prilog godini interkulturalnoga dijaloga kojim se nastoji ne samo promovirati nego i ostvariti međusobno prožimanje i poštovanje kultura. Ona pridonosi mogućnosti da proklamirana interakcija kultura ne bude samo intelektualna fraza dobro namjernikâ, nego da uistinu učimo jedni od drugih. Misao koja, prema riječima autora knjige, čini okosnicu filozofije Roma i paradigmu njihove kulture, doima se dobrim početkom toga učenja: »Ne poriči nipošto život, i ni u čije ime. Budi odgovoran za sve što živi i uvijek spreman da pomogneš bespomoćnom biću. Jedina stvar koja se dvostruko uvećava kada se dijeli jest sreća.«

Jadranka Čačić-Kumpes
Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb

Наталья М. Вагапова

Русская театральная эмиграция в Центральной Европе и на Балканах: очерки

Санкт-Петербург: Алетея, 2007, 237,
[XXXV] str.

Ruska kazališna emigracija danas još nije proučena tako dobro kao primjerice ona književna. No za razliku od književne emigracije, kazališna pruža mnogo više primjera integracije u kulturni prostor drugih zemalja. To se u prvom redu odnosi na kazališnu emigraciju u »bratske slavenske zemlje« Jugois- točne Europe.

Nova knjiga poznate istraživačice rus- koga kazališnog života Natalije Mihajlovne Vagapove, *Русская театральная эмиграция в Центральной Европе и на Балканах: очерки* (Ruska kazališna emigracija u Sred- njoj Europi i na Balkanu: eseji), popunjava značajne praznine u ovoj temi. U svojim ese- jima autorica opisuje komplicirane osobne i stvaralačke sudbine ruskih kazališnih djelat- nika, koje je vjhor Oktobarske revolucije pro- tjerao iz Rusije a koji su – bez preuveličava- nja – našli drugu domovinu u različitim dije- lovima Kraljevine Jugoslavije i u Bugarskoj.

Dok je junak prvoga eseja, redatelj Jurij Ljvovič Rakitin, uglavnom radio u Beogradu i Novom Sadu, a dopisivao se s Ivom Vojno- vićem te je poznavao i Branka Gavellu, sceno- graf Vladimir Žedinski pravio je sceno- grafiju i kostimografiju za ruske opere i dra- me u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani, a nakon Drugoga svjetskog rata otišao je u Francus- ku. Esej »Rusi u Ljubljani« posvećen je glu- mici Mariji Nablockoj, koja je postala prva- kinjom Slovenskoga narodnoga kazališta, i njezinu suprugu, redatelju Borisu Putjati.

Osobito je zanimljiv esej »Tragovima Praš- ke grupe umjetnika MHT-a« o putovanjima po Srednjoj Europi poznate disidentske tru- pe koja je u više navrata gostovala u Hrvat- skoj. Vagapova smatra da su upravo hrvat- ski kritičari znali najobjektivnije procijeniti uspjehe i neuspjehe tog jedinstvenoga umjet- ničkoga kolektiva, zato što su »hudožestve- nike« smatrali »svojim domaćim Rusima«.

Kategoriji »Rusa bez Rusije« (»srpskih Rusa«) pripadao je i bivši »hudožestvenik« Jurij Rakitin – osnivač glumačkih škola u Novom Sadu i Beogradu. Tu svakako valja izdvojiti i, prema Vagapovinu mišljenju, od- lična glumca, glavnoga redatelja Narodnoga kazališta u Sofiji i pedagoga Nikolaja Osipo- viča Massalitinova, koji je u Bugarskoj ute- meljio Kazališnu akademiju.

Autorica svojim razmatranjima uspijeva pokazati kako su ruski daroviti i stručni ka-